

Merima Omeragić
merima.omeragic@unsa.ba
Univerzitet u Sarajevu
Centar za interdisciplinarnu studije

Studija margine: udovice, stigma i društvena nepravda

O udovicama ili o jednoj društvenoj nepravdi / Mirjana Bobić, Slađana Dragišić Labaš. – Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2020 – 198 str. – ISBN 987-86-6427-149-3

Knjiga *O udovicama ili o jednoj društvenoj nepravdi* (2020) autorki Mirjane Bobić i Slađane Dragišić Labaš utemeljena je na argumentu ispunjenja praznine u naučnom polju socioloških i sociodemografskih istraživanja. Pored činjenice da se zasniva na empirijskom istraživanju koje je sprovodila profesorka Anđelka Milić, kao i na profesionalnoj odgovornosti autorki knjige da dovrše započeto istraživanje, u prvi plan je istaknuta potreba za proučavanjem položaja društveno marginalizirane i/ili stigmatizirane kategorije žena – udovica. Druga značajna dimenzija je determinirana činjenicom da se Srbija po nivou obudovelosti nalazi u samom vrhu Evrope kao posljedica intenzivnog starenja stanovništva i s tim povezanog mortaliteta u braku. Prednost knjige je što je u cjelosti posvećena isključivo udovicama i njihovim jednoroditeljskim porodicama iz vizure samih žena kroz tri perioda: prije kritičnog događaja smrti, neposredno nakon njega i tokom procesa prelaza u novu životnu fazu restrukturacije i adaptacije. Društvena nejednakost udovica proističe iz feminizacije udovištva, jačanja njihove socijalne vulnerabilnosti, ekonomske nestabilnosti i isključenosti. Ciljna grupa studije su žene srednje i mlađe dobi (kada je društveno manje očekivano da će izgubiti partnere) s akcentom na dvije skupine: mirnodopske i ratne udovice. Poseban aspekt knjige *O udovicama* koji je također novi, jeste dimenzija *iščašene realnosti* za koju Mirjana Bobić i Slađana Dragišić Labaš tvrde da je emotivno uticala na interpretaciju i drugačije čitanje nalaza o životima ispitanica.

Knjiga se sastoji iz pet dijelova: uvoda, teorijskog okvira, interpretacije životnih priča mirnodopskih udovica, interpretacije životnih priča ratnih udovica i zaključka.

Mirjana Bobić i Slađana Dragišić Labaš u uvodnom dijelu mapiraju socioekonomske promjene s kraja 20. vijeka koje su se odrazile na nuklearnu porodicu. Tu su uticaji porasta siromaštva, pada zaposlenosti, pada prihoda i pogoršanja kvalitete života direktno odražene na polju bračne dinamike, modela rađanja, sklapanja braka, fertiliteta, alternativnih bračnih formi, te kontrole umiranja i rađanja kao dominantnih procesa modernizacije demografskih režima. Smrt kao društveni događaj u modernom društvu uzrokovana je bolestima, ekscesima i konzumacijom alkohola i

psihoaktivnih supstanci. Udovištvo nastaje kao posljedica mortaliteta lica u braku, što je u prvom redu visoko stresogen događaj. Reakcije koje on izaziva zahtijevaju snažnu društvenu podršku. Fokus studije o udovicama stavljen je na specifičnosti relacije udovištva s društvom, odnosno tradicionalnim normama povezanim sa stavovima prema udovicama. Također, autorke problematiziraju i niz faktora od bioloških, psiholoških, socijalnih, kulturoloških i ekonomskih koji utiču na proces transformacije od dijade ka single statusu.

Istraživanje obuhvaćeno knjigom *O udovicama ili o jednoj društvenoj nepravdi* uokvireno je metodom utemeljene teorije (*grounded theory*) koju odlikuje prednost pri otkriću procesualnosti pojava i subjektivnost u izvještavanju, pri čemu istraživačice imaju slobodu da kreiraju individualne i neponovljive, interpretativne analitičko-sintetičke sheme. Preduslov korištenju metode utemeljene teorije zasnovan je na zasićenom uzorku i bogatoj empirijskoj građi. Rasvjetljavanje koncepata društvene pravde i odvija se iz ugla istraživačica i samih akterki promjena koje su suočene s iskustvom klasnih, rodnih, starosnih, fizičkih, mentalnih nesposobnosti. Rezultati se interpretiraju postupno u fazama koje prate terenski rad (intervjuisanje). Ključna pitanja u istraživanju društvene ne/pravde odnose se na probleme resursa (lične i društvene prirode određuju djelovanja, interakcije i ishode); hijerarhija (na nivou pripadnosti grupe i odnosa struktura moći i individualnih akcija); i na to kako se reflektuju društvene prakse i politike na život pojedinke i zajednice. Studija o marginalizaciji udovica u odnosu na postavljene istraživačke probleme donosi prepoznavanje faza života udovištva kao očiglednog obrasca, procjene postojanja mreža za osnaženje i emancipaciju i proaktivnost udovica i na bazi intimnog iskustva. Analizu podataka zasnovane teorije podupire i tema akcije vs. ponašanja (rutina, strategija i pregovaranja). Autorke su analizirale uzorak na osnovu tri starosne kategorije (18–29, 30–39, 40–55 godina starosti), obrazovanja (osnovno, srednje, više i visoko) i socijalnog statusa. Istraživanje je obuhvatilo ukupno 30 ličnih priča, i to 15 mirnodopskih i 15 ratnih udovica. Glavni okvir koji koriste Mirjana Bobić i Slađana Dragišić Labaš je feministički i rodni jer istraživanje obuhvata žene, ne samo s aspekta opisivanja, već partikularno u kontekstu režima patrijarhata i svođenja žene na privatnu sferu i figuru materinstva. Ženska, pa i udovička figura je konstruisana kao nevidljiva i nebitna.

U centralnom dijelu studije zastupljeni su interpretirani intervjui podjeljeni u kategorije mirnodopske i ratne udovice. U obje grupacije autorke slijede ključne kodove: suočavanja s gubitkom, strategije prevazilaska stresa, socijalne mreže, reorganizaciju porodice, samožrtvovanja do samozanemarivanja, planove za budućnost i prekinute budućnosti, institucionalnu podršku i samoorganizovanje. Specifičan fokus predodčen je analizom doživljaja tugovanja, prelazne tačke, novog života (materijalni resursi, lični resursi, društveni resursi) i ponašanja, ali i odnosa s djecom, porodične mreže i društvene podrške, pritiska tradicije na ponašanja udovica, reorganizacije porodice i potencijalnog repartnerstva, promjene porodičnih uloga i hijerarhije.

U sklopu zaključnih razmatranja Mirjana Bobić i Slađana Dragišić Labaš na osnovu izvršene analize prikupljenih podataka potvrđuju pretpostavku stigmi i marginalizacije žene u represivnom društvu. Na primjeru dvije skupine udovica i njihovog diferenciranja autorke utvrđuju razlike između mirnodopskih i ratnih udovica, pri čemu se kao najveća razlika nameće migraciona komponenta iz koje proizlazi veća potreba ratnih udovica za brojnim resursima preživljavanja traume i nepravde i procesa izbjeglištva, ali i drugačiji uslovi transformacije porodice i uslova tugovanja, te suočavanja s diskriminacijom u novoj sredini. Komparacijom socioekonomskih statusa udovica, autorke studije su došle do sljedećih razlika: mirnodopske udovice imaju viši društveni položaj, one su više radno aktivne, imaju stabilnija primanja i efektivniji socijalni kapital. Utvrđeno je da na nivou hijerarhija nema jasne vertikalne diferencijacije među udovičkim grupama jer zanimanje, zaposlenost, prihodi ili socijalne mreže ili podrška porodice ne nude jasnu profilaciju položaja. Istovremeno, uz resurse i hijerarhije, politike društva ne prepoznaju udovice kao ranjive kategorije kojima bi trebalo usmjeriti mjere podrške. U odnosu na definirani okvir studije u knjizi *O udovicama ili o jednoj društvenoj nepravdi* identificiraju patrijarhalnu tradiciju kao glavni set vrijednosti obje skupine udovica (u većoj mjeri ratnih nego mirnodopskih) koje kroz norme uzrokuju niz ponašanja: odustajanje od novog partnerstva, vezanost za porodicu preminulog supruga, odgovornost za potomstvo i samožrtvovanje.

Sociološka studija *O udovicama ili o jednoj društvenoj nepravdi* donosi nova bitna saznanja o aspektima isključenosti i marginalizovanja udovica, posebno u smislu izostanka šire (porodične i/ili društvene i sistemske) podrške. Knjiga odgovara i na istraživački poriv profesorke Anđelke Milić da u društvenim kontroverzama pronađe subverzivne elemente za oslobođenje žene. Istraživanje o udovicama koje su knjiški predočile Mirjana Bobić i Slađana Dragišić Labaš predstavlja izuzetan doprinos zahtjevu za ženskom emancipacijom.

Merima Omeragić
merima.omeragic@unsa.ba
University of Sarajevo
Center for Interdisciplinary Studies

A Study of Margins: Widows, Stigma, and Social Injustice